

Buridans ezel

Ineke Maas

MEM 95 (1): 1–2

DOI: 10.5117/MEM2020.1.001.MAAS

Ik herinner mij van colleges over *rational choice* theorie nog het verhaal over de ezel. De hongerige ezel staat tussen twee identieke stapels hooi. De afstand tussen de ezel en elke stapel is precies even groot. De ezel kijkt naar de ene stapel en dan naar de andere, maar omdat beide stapels even aantrekkelijk zijn kan de ezel niet kiezen en sterft hij uiteindelijk van de honger. Toen ik deze paradox even opzocht (*Buridan's ass*, Wikipedia), bleek het oorspronkelijk te gaan om een stapel hooi en een bak water, maar ook in die versie liep het slecht af.

Dit dilemma kwam in mijn gedachten door de *Brexit*. Ook Groot-Brittannië leek zich in zo'n uitzichtloze keuzesituatie te bevinden. Aan de ene kant stond als hooiberg de *Brexit* met als aantrekkelijke kanten autonomie, zeggenschap over wie er wel en niet het land binnen mag, en niet langer geld afdragen aan de EU. Aan de andere kant stond als bak met water het lidmaatschap van de EU met vrij handelen en vrij reizen als de grote voordelen. Het land kon geen keuze maken. Geen van de beide alternatieven was duidelijk aantrekkelijker dan het andere. Als gevolg daarvan stond het land stil, net als de ezel.

Uit sociaalwetenschappelijk gezichtspunt zijn de verschillen tussen de ezel en Groot-Brittannië echter interessanter dan de overeenkomsten. De ezel is een individu. Hij staat volkomen alleen voor deze moeilijke beslissing. Groot-Brittannië is echter een collectief van individuen. Het keuze-probleem kwam dan ook niet doordat voor ieder individu de beide alternatieven even aantrekkelijk waren. Integendeel, veel inwoners hadden een sterke voorkeur voor hetzij de *Brexit*, hetzij het EU-lidmaatschap. Het probleem ontstond doordat er geen duidelijke meerderheid was voor een van beide alternatieven. Daar kwam nog bij dat er nog een derde alternatief was – de harde *Brexit* – dat de meerderheid (uit beide kampen) in ieder

geval wilde voorkomen. En ook zaten de instituties in de weg. Er was aan de ene kant een referendumuitslag, maar aan de andere kant een gekozen parlement dat het beleid moest goedkeuren.

In de politieke wetenschappen is het welbekend dat het introduceren van een extra keuzealternatief – zoals de mogelijkheid van een harde Brexit – de keuzesituatie volkomen kan veranderen. In onze Nederlandse politiek, gericht op het vinden van een compromis, denken we daarbij in eerste instantie aan een extra alternatief dat aantrekkelijk (genoeg) is voor een meerderheid. Maar het formuleren van een alternatief dat een meerderheid in ieder geval wil vermijden, kan ook de neuzen van een meerderheid dezelfde kant op zetten. Aanwijzingen hiervoor zijn er bijvoorbeeld in de stikstofcrisis, waarin partijen bereid zijn tot concessies om te voorkomen dat de bouw van nieuwe woningen stilvalt – iets wat alle partijen willen vermijden.

Ook met het wringen van institutionele regelingen hebben we in Nederland soortgelijke ervaringen opgedaan als in Groot-Brittannië. Het raadgevende referendum leidde soms tot een uitslag waar in het parlement geen politieke meerderheid voor was. Dit werd – op zijn Nederlands – opgelost door het formuleren en uitvoeren van een compromis. Dergelijke fricties brachten echter hoge kosten met zich mee: financiële kosten voor het organiseren van een referendum, tijdrovend overleg om de tegenstelling tussen referendumuitslag en de wens van de parlementaire meerderheid te overbruggen, en frustratie omdat met het resultaat niemand echt blij was. Uiteindelijk zijn in Nederland de instituties aangepast door het raadgevend referendum af te schaffen.

Het Brexit-probleem is niet opgelost door het formuleren van een extra alternatief of door het veranderen van de instituties. Het is opgelost doordat een aanzienlijk deel van de bevolking genoeg kreeg van de stilstand en het onvermogen van het parlement om tot een besluit te komen (alsof de ezel kramp in de poten kreeg van het stilstaan). Zij kozen bij de recente verkiezingen om die reden voor de partij die de grootste kans op een concrete oplossing bood en die oplossing was de Brexit.

Terug naar de ezel. Het verhaal over de paradox van de ezel mag dan opduiken in sociologiecolleges, het hoort daar echter niet goed thuis. In de werkelijkheid is het uiterst zeldzaam dat een individu een beslissing neemt zonder mogelijke sociale beïnvloeding. De ezel had nog geleefd als in de verte een wolf voorbij gelopen was of een auto getoeterd had. Van schrik had de ezel een stapje opzij gedaan waardoor het hooi dichterbij was geweest dan het water en was het dilemma opgelost. Of de ezel was onderdeel geweest van een kudde die hem in een bepaalde richting had geleid, dan wel het hooi had opgegeten waardoor alleen het water overbleef.